

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ: Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΗΣ ΜΗΛΟΥ

[RODERICK T. LONG](#)

Ο Θουκυδίδης δίνει μια διαφοροποιημένη εικόνα της Αθήνας, αντιπαραβάλλοντας την εσωτερική και την εξωτερική πολιτική της.

Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου του Θουκυδίδα περιέχει έναν από τους πιο εμπνευσμένους πανηγυρικούς λόγους που γράφτηκαν ποτέ για την Αθηναϊκή δημοκρατία - τον επικήδειο λόγο του Περικλή. Όπως συμβαίνει πάντα με τον Θουκυδίδη, δεν γνωρίζουμε κατά πόσο ο λόγος αντανακλά αυτά που πραγματικά είπε ο ιστορικός Περικλής και κατά πόσο είναι επινόηση του ίδιου του Θουκυδίδα- αλλά σε κάθε περίπτωση προσφέρει ένα συναρπαστικό πορτρέτο της γενέθλιας πόλης και των δύο. Ακολουθούν μερικά χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

Το σύνταγμά μας δεν αντιγράφει τους νόμους των γειτονικών κρατών- είμαστε μάλλον πρότυπο για τους άλλους παρά μιμητές. Η διοίκησή του ευνοεί τους πολλούς και όχι τους λίγους- γι' αυτό ονομάζεται δημοκρατία. Αν κοιτάξουμε τους νόμους, αυτοί παρέχουν ίση δικαιοσύνη σε όλους στις ιδιωτικές τους διαφορές- αν κοιτάξουμε την κοινωνική θέση, η ανέλιξη στη δημόσια ζωή εξαρτάται από τη φήμη των ικανοτήτων, καθώς οι ταξικοί λόγοι δεν επιτρέπεται να παρεμβαίνουν στην αξία- ούτε πάλι η φτώχεια εμποδίζει το δρόμο, αν κάποιος είναι σε θέση να υπηρετήσει το κράτος, δεν εμποδίζεται από την αδιαφάνεια της κατάστασής του. Η ελευθερία που απολαμβάνουμε στην κυβέρνησή μας επεκτείνεται και στην καθημερινή μας ζωή. Εκεί, μακριά από το να ασκούμε μια ζηλότυπη επιτήρηση ο ένας πάνω στον άλλον, δεν αισθανόμαστε ότι καλούμαστε να θυμώσουμε με τον διπλανό μας επειδή κάνει ό,τι θέλει

Ανοίγουμε την πόλη μας στον κόσμο, και ποτέ δεν αποκλείουμε με ξένες πράξεις τους ξένους από κάθε ευκαιρία μάθησης ή παρατήρησης, αν και τα μάτια ενός εχθρού μπορεί περιστασιακά να επωφεληθούν από την ελευθεριότητά μας- εμπιστευόμαστε λιγότερο το σύστημα και την πολιτική παρά το ντόπιο πνεύμα των πολιτών μας- ενώ στην εκπαίδευση, όπου οι [Σπαρτιάτες] αντίπαλοί μας από τα λίκνα τους με μια επώδυνη πειθαρχία επιδιώκουν την ανδρεία, στην Αθήνα ζούμε ακριβώς όπως μας αρέσει, και είμαστε εξίσου έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε κάθε νόμιμο κίνδυνο. ...

[Αντί να βλέπουμε τη συζήτηση ως τροχοπέδη στο δρόμο της δράσης, τη θεωρούμε απαραίτητο προκαταρκτικό στάδιο για κάθε σοφή δράση. Και πάλι, στις επιχειρήσεις μας παρουσιάζουμε το μοναδικό θέαμα της τόλμης και της περίσκεψης, που η καθεμία φτάνει στο υψηλότερο σημείο της Εν ολίγοις, λέω ότι ως πόλη είμαστε το σχολείο της Ελλάδος, ενώ αμφιβάλλω αν ο κόσμος μπορεί να παράγει έναν άνθρωπο που, όταν έχει μόνο τον εαυτό του για να εξαρτηθεί, να είναι ικανός να αντιμετωπίσει τόσες πολλές καταστάσεις και να διακρίνεται από τόσο ευτυχισμένη πολυμορφία, όσο ο Αθηναίος.¹

Αλλά η Ιστορία του Θουκυδίδα περιέχει και άλλες οπτικές γωνίες για την Αθήνα, όχι όλες εξίσου κολακευτικές. Στις αρχές του βιβλίου βάζει αντιπροσώπους από την Κόρινθο να απευθύνονται στους Σπαρτιάτες σε μια διάσκεψη των πελοποννησιακών πόλεων, και οι

¹ Thucydides, History of the Peloponnesian War (Θουκυδίδης, Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου), μτφρ. Richard Crawley (Λονδίνο: Longmans Green, 1874), II.6.

παρατηρήσεις τους δείχνουν πώς θα μπορούσε να μοιάζει η αθηναϊκή "τόλη" και "ευελιξία" από έξω:

Οι Αθηναίοι είναι εθισμένοι στην καινοτομία, και τα σχέδιά τους χαρακτηρίζονται από ταχύτητα τόσο στη σύλληψη όσο και στην εκτέλεση- εσείς [οι Σπαρτιάτες] έχετε μια ιδιοφυΐα στο να κρατάτε αυτό που έχετε, συνοδευόμενη από πλήρη έλλειψη εφευρετικότητας, και όταν αναγκάζεστε να δράσετε ποτέ δεν προχωράτε αρκετά μακριά. Και πάλι, είναι περιπετειώδεις πέρα από τις δυνάμεις τους και τολμηροί πέρα από την κρίση τους Έτσι, μοχθούν μέσα σε προβλήματα και κινδύνους όλες τις ημέρες της ζωής τους, με ελάχιστες ευκαιρίες για απόλαυση, καθώς είναι πάντα απασχολημένοι με την απόκτηση: η μόνη τους ιδέα για διακοπές είναι να κάνουν ό,τι απαιτεί η κατάσταση, και γι' αυτούς η επίπονη απασχόληση είναι λιγότερο δυστυχία από την ηρεμία μιας ήσυχης ζωής. ... [Θα μπορούσε κανείς πραγματικά να πει ότι γεννήθηκαν στον κόσμο για να μην ξεκουράζονται οι ίδιοι και να μη δίνουν ανάπαυση στους άλλους².

Και πράγματι, ο Θουκυδίδης μας δείχνει εκτενώς τη σκοτεινή πλευρά της Αθήνας, και ιδιαίτερα της Αθηναϊκής εξωτερικής πολιτικής. Ακόμα και ο Περικλής απεικονίζεται να παραδέχεται στο λαό του την πραγματική κατάσταση της Αθηναϊκής αυτοκρατορίας: "Διότι αυτό που κρατάτε είναι, για να μιλήσω κάπως απλά, μια τυραννία- το να το πάρετε ίσως ήταν λάθος, αλλά το να το αφήσετε να φύγει είναι ανασφαλές"³ (Ο Τόμας Τζέφερσον είπε ως γνωστόν το ίδιο πράγμα για την αμερικανική δουλεία)⁴ Και ο διάδοχος του Περικλή, ο Κλέων (τον οποίο ο Θουκυδίδης παρεμπιπτόντως περιφρονεί σχεδόν όσο και ο Αριστοφάνης), διατυπώνει την άποψη ακόμα πιο ρητά: "η αυτοκρατορία σας είναι δεσποτισμός και οι υπήκοοί σας δυσσαρεστημένοι συνωμότες, των οποίων η υπακοή εξασφαλίζεται όχι από τις αυτοκτονικές σας παραχωρήσεις, αλλά από την υπεροχή που σας δίνει η δική σας δύναμη και όχι η πίστη τους"⁵.

Μπορεί να φαίνεται παράδοξο το γεγονός ότι ένα κράτος όπως η Αθήνα, με τόση ελευθερία στο εσωτερικό (συγκριτικά τουλάχιστον), θα συμπεριφερόταν τόσο τυραννικά στο εξωτερικό, αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι και τόσο περίεργο. Τα εσωτερικά πιο ελεύθερα κράτη τείνουν να είναι πιο ευημερούντα, και η μεγαλύτερη ευημερία επιτρέπει σε ένα κράτος να διατηρεί μια πιο επιθετική στρατιωτική πολιτική. Όπως έχω γράψει και αλλού: "Ο πολιτισμός είναι σε μεγάλο βαθμό μια διαδικασία αύξησης των επιλογών των ανθρώπων (η πρόοδος της τεχνολογίας και η πρόοδος της πολιτικής ελευθερίας μπορούν να θεωρηθούν και οι δύο υπό αυτό το πρίσμα)- αλλά δυστυχώς, ένα από τα πράγματα που μπορεί κανείς να κάνει καλύτερα όταν οι επιλογές του έχουν αυξηθεί, είναι να μειώσει τις επιλογές των γειτόνων του".⁶ Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής των Ηνωμένων Πολιτειών γίνεται μάλλον σαφέστερη αν τη δει κανείς υπό αυτό το πρίσμα.

Ο Θουκυδίδης παρουσιάζει την Αθήνα ως ικανή τόσο για εκδικητικότητα όσο και για έλεος. Για παράδειγμα, όταν η πόλη της Μυτιλήνης εξεγείρεται κατά της Αθηναϊκής κυριαρχίας το 427 π.Χ., οι Αθηναίοι (με προτροπή του Κλέωνα) αποφασίζουν αρχικά να απαντήσουν με σφαγή και στέλνουν ένα πλοίο στη Μυτιλήνη με αυτή την εντολή. Όμως την επόμενη μέρα, νιώθοντας "μετάνοια ... και προβληματισμό για τη φρικτή σκληρότητα ενός διατάγματος, που καταδίκασε μια ολόκληρη πόλη στη μοίρα που άξιζε μόνο στους ενόχους"⁷, αλλάζουν γνώμη και στέλνουν ένα δεύτερο πλοίο για να προλάβει το πρώτο και να ανακαλέσει τη διαταγή. Το πετυχαίνει (έστω και με δυσκολία), επειδή το πλήρωμα του πρώτου

² Thucydides, History I.3.

³ History II.7.

⁴ Σε επιστολές προς τον John Holmes (22 Απριλίου 1820) και τη Lydia Huntley Sigourney (18 Ιουλίου 1824).

⁵ History III.9.

⁶ Roderick T. Long, "The Nature of Law, Part IV: The Basis of Natural Law," Formulations 4.2 (Winter 1996-97).

⁷ History III.9.

πλοίου ήταν απρόθυμο να εκτελέσει τη διαταγή και έτσι ταξίδευε αργά, ενώ το πλήρωμα του δεύτερου πλοίου ήταν πρόθυμο να αποτρέψει μια φρικαλεότητα και έτσι ταξίδευε γρήγορα. (Είναι χαρακτηριστικό ότι, παρόλο που ο Θουκυδίδης λέει ότι η αντιστροφή της πολιτικής υποκινήθηκε από ηθικά και συναισθηματικά κίνητρα, οι ομιλίες που αναφέρει από τη συζήτηση εγείρουν μόνο πραγματιστικές σκέψεις).

Αλλά τα θύματα της Αθήνας δεν ήταν πάντα τόσο τυχερά. Στο λεγόμενο "Μήλιο διάλογο", ένα από τα δύο πιο διάσημα αποσπάσματα του βιβλίου (ο νεκρικός λόγος του Περικλή είναι το άλλο, που αποτελεί ένα ζευγάρι με ειρωνική αντίθεση), ο Θουκυδίδης ασχολείται με την Αθηναϊκή τιμωρία του νησιού της Μήλου, το 415, επειδή διατήρησε πολιτική ουδετερότητας μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης αντί να πάρει το μέρος της Αθήνας. (Αυτό, ίσως θυμάστε, ήταν το περιστατικό που ενέπνευσε τις Τρωάδες του Ευριπίδη)⁸.

Οι Αθηναίοι αντιπρόσωποι που έρχονται ζητώντας την υποταγή των Μηλίων παραιτούνται ρητά από τις εκκλήσεις στην ηθική υπέρ των εκκλήσεων στην εξουσία:

Όσον αφορά τους εαυτούς μας, δεν θα σας ενοχλήσουμε με ψεύτικες προφάσεις - είτε για το πώς έχουμε δικαίωμα στην αυτοκρατορία μας επειδή ανατρέψαμε τους Μήδους, είτε ότι τώρα σας επιτιθέμεθα εξαιτίας της αδικίας που μας κάνατε ... αφού ξέρετε εξίσου καλά με εμάς ότι το δίκαιο, όπως πάει ο κόσμος, αμφισβητείται μόνο μεταξύ ίσων σε δύναμη, ενώ οι ισχυροί κάνουν ό,τι μπορούν και οι αδύναμοι υποφέρουν ό,τι πρέπει.⁹

Όταν οι Μήλιοι απαντούν προσευχόμενοι "να μας χαρίσουν οι θεοί τύχη εξίσου καλή με τη δική σας, αφού είμαστε δίκαιοι άνθρωποι που πολεμούν τους άδικους"¹⁰, οι Αθηναίοι απαντούν:

Όταν μιλάτε για την εύνοια των θεών, μπορούμε να ελπίζουμε σ' αυτήν εξίσου δίκαια με εσάς- ούτε οι αξιώσεις μας ούτε η συμπεριφορά μας είναι καθ' οιονδήποτε τρόπο αντίθετες με όσα πιστεύουν οι άνθρωποι για τους θεούς ή εφαρμόζουν μεταξύ τους. Για τους θεούς πιστεύουμε, και για τους ανθρώπους γνωρίζουμε, ότι από έναν αναγκαίο νόμο της φύσης τους κυβερνούν όπου μπορούν. Και δεν είναι σαν να ήμασταν οι πρώτοι που φτιάξαμε αυτόν τον νόμο ή που ενεργήσαμε σύμφωνα με αυτόν όταν φτιάχτηκε: τον βρήκαμε να υπάρχει πριν από εμάς, και θα τον αφήσουμε να υπάρχει για πάντα μετά από εμάς- το μόνο που κάνουμε είναι να τον χρησιμοποιούμε, γνωρίζοντας ότι εσείς και όλοι οι άλλοι, έχοντας την ίδια δύναμη με εμάς, θα κάνατε το ίδιο με εμάς.

Η επίκληση της ελληνικής μυθολογίας από τους Αθηναίους για να αποδείξουν ότι οι θεοί δεν έχουν αντίρρηση στην αδικία θυμίζει το επιχείρημα στις "Εκκλησιαζούσες" του Αριστοφάνη: "Κάντε ό,τι θέλουν οι θεότητες. Δεν είναι φανερό όταν προσευχόμαστε μπροστά στα ομοιώματά τους ότι είναι στο κόλπο;"¹¹.

Η απάντηση των Μηλίων στο επιχείρημα των Αθηναίων είναι ότι "δεν θα στερήσουν σε μια στιγμή την ελευθερία μιας πόλης που κατοικείται εδώ και επτακόσια χρόνια", αλλά αντίθετα επιλέγουν να "εμπιστευτούν την τύχη με την οποία οι θεοί τη διατήρησαν μέχρι τώρα". Αλλά οι θεοί δεν επεμβαίνουν- ούτε η Αθηναϊκή συνέλευση επαναλαμβάνει την αλλαγή γνώμης της τελευταίας στιγμής από δώδεκα χρόνια πριν. Αντ' αυτού, οι Αθηναίοι "θανατώνουν όλους τους ενήλικους άνδρες που πήραν, και πωλούν τις γυναίκες και τα παιδιά για σκλάβους, και στη συνέχεια στέλνουν πεντακόσιους αποίκους και κατοικούν οι ίδιοι τον τόπο".

⁸ Βλέπε μέρος 14 αυτής της σειράς.

⁹ History V.17.

¹⁰ Ή, για να παραθέσω το Game of Thrones: "Και ποιος είσαι εσύ, είπε ο περήφανος άρχοντας, που πρέπει να υποκλιθώ τόσο χαμηλά;"

¹¹ Βλέπε μέρος 20 αυτής της σειράς.

Η μοίρα της Μήλου όχι μόνο αποκαλύπτει την εγκληματική φύση της Αθηναϊκής αυτοκρατορίας, αλλά και θέτει για άλλη μια φορά το ερώτημα για ποιο λόγο πρέπει να είμαστε δίκαιοι. Έλληνες συγγραφείς όπως ο Ησίοδος και ο Ηρόδοτος διαβεβαιώνουν τους αναγνώστες τους ότι οι θεοί θα ανταμείψουν τους δίκαιους- αλλά περιστατικά όπως η σφαγή της Μήλου φαίνεται να υποδηλώνουν το αντίθετο. Και αν είναι αλήθεια, όπως προτείνει ο συγγραφέας του αποσπάσματος του Σίσυφου¹², ότι ο μόνος λόγος που έχουμε για να είμαστε δίκαιοι είναι ο φόβος των θεών - και αν είναι επίσης αλήθεια ότι οι θεοί είτε δεν υπάρχουν (η υπόθεση του Σίσυφου) είτε είναι εντάξει με την αδικία (η υπόθεση των Αθηναίων εκπροσώπων στον Μήλιο Διάλογο), εξηγώντας έτσι γιατί συμβαίνουν γεγονότα όπως η σφαγή των Μηλίων - τότε φαίνεται όντως να προκύπτει ότι δεν έχουμε κανένα λόγο να συμπεριφερόμαστε δίκαια, εκτός από το φόβο για την ικανότητα των άλλων να ανταποδώσουν, οπότε "το δίκαιο ... τίθεται ζήτημα μόνο μεταξύ ίσων στην εξουσία. "

Οι Αθηναίοι αντιπρόσωποι στη Μήλο προσέφεραν όντως τα ανήθικα επιχειρήματα που τους αποδίδει ο Θουκυδίδης; Δεν υπάρχει τρόπος να το μάθουμε. Αλλά ιδέες όπως οι δικές τους ήταν στον αέρα της Αθηναϊκής κοινωνίας, όπως θα δούμε.

Αντιπροσωπεύουν τα επιχειρήματα των Αθηναίων στη Μήλο τις απόψεις του Θουκυδίδη; Ο Θουκυδίδης σαφώς αποδοκιμάζει την Αθηναϊκή μεταχείριση των Μηλίων, όπως ακριβώς αποδοκίμασε και την αντιμετώπιση που είχε προτείνει ο Κλέων για τους Μυτιληναίους. Αλλά δεδομένου του γενικού κυνισμού του και του σκληροπυρηνικού πραγματισμού του, είναι δύσκολο να δούμε ποια αντίθετα επιχειρήματα θα μπορούσε να προσφέρει.

Τυχαίνει, ένας από τους συγχρόνους και συμπολίτες του Θουκυδίδη να προσφέρει ακριβώς τέτοια αντίθετα επιχειρήματα. Αλλά ο Θουκυδίδης δεν τον αναφέρει ποτέ. Το όνομά του ήταν Σωκράτης.

ΠΗΓΗ: <https://libertarian-corfu.webnode.gr/l/i-klironomia-tis-archaias-elladas-gia-tin-eleytheria-o-thoykydidis-kai-oi-theoi-tis-miloy/>

¹² Ibid.